

Світлана Кравченко Тема України в публіцистиці В.Бончковського // Журналістика. – К.: Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2009. – т. 8 (33). – С. 121-142

Анотація

У статті розглядається тема України в публіцистичних працях польського письменника В.Бончковського. Аналізується її біографічна та ідейна зумовленість, палітра проблематики та роль у польському суспільстві. Ключові слова: ідеї прометеїзму, концепція польсько-українського діалогу, аналітичні статті, дискусії, відповіді.

Аннотация

В статье рассматривается тема Украины в публицистических текстах польского писателя В.Бончковского. Анализируется её биографическая и идейная обусловленность, спектр проблематики и роль в польском обществе. Ключевые слова: идеи прометеизма, концепция польско-украинского диалога, аналитические статьи, дискуссии, ответы.

Summary

The article is about the themes of Ukraine in the publicity work's of V. Bonchkovskij. Also it analyses her biographical and high-minded condition, the palette of problems and her role in the society. Key words: the ideas of Prometei's motion, the conception of Polish-Ukrainian dialogue, the analytic articles, discussions, answers.

Влодзімеж Бончковський – відомий польський публіцист ХХ ст., редактор єдиного у своєму роді часопису «Бюлетин Польско-Українські» (Варшава 1932-38), один із провідних спеціалістів у сфері національної політики та питань сходу в міжвоєнній Польщі. Письменник був свідком багатьох історичних перипетій ХХ століття. Символічною є його постать в історії польсько-українського діалогу ХХ ст. Його життя, громадська діяльність і публіцистична творчість яскравий тому доказ.

Влодзімеж Бончковський народився 26 березня 1905 року в околицях Байкалу в польській родині, яка була заслана в Сибір за участь у підпільному антиросійському русі¹. Там пройшло його дитинство. В сім'ї було ще дві сестри і троє братів. Всі діти були виховані справжніми патріотами свого краю, незважаючи на чуже культурне оточення. Влодзімеж навчався в гімназії, після чого збирався у Гірничий інститут у Томську. Події революції спонукали родину Бончковських покинути Забайкалля. Спершу осіли в китайському Харбіні, який населяли люди різних народностей. Інтереси юнака поступово переносяться з геологічних на суспільно-політичні проблеми.

У 1925 році сім'я повернулася в Польщу й оселилася в околицях Пінська, тодішні землі Волинського воєводства. Влодзімеж Бончковський розпочав студії на Гуманістичному відділі Варшавського університету. Вивчав право, англійську філологію та синологію. Очевидно, що життєвий досвід великою мірою зумовлював зацікавлення майбутнього письменника. Спочатку був учасником Товариства імені Петра Скарги і співпрацював із Східним Інститутом, куди готував огляди радянської преси. 1928 року за його ініціативи було засноване Молодіжне Орієнталістичне Коло (Товариство) з метою пізнання та зближення з народами Сходу. З 1930 року працює в Східному Інституті у Варшаві, де зближується із представниками еміграції різних народів, що були захоплені радянською Росією. Контактують із представниками прометейського руху (у міжвоєнній Польщі це був суспільно-політичний рух солідарності з народами східної Європи у боротьбі за їх визволення з-під радянської неволі). Пізніше неодноразово згадував про цей період у численних спогадах і статтях².

Діяльність Бончковського та його публіцистична творчість упродовж усього періоду ПНР, тобто 40-80 роки ХХ ст., замовчувалась. В жодній польській енциклопедії,

виданій у цей період, як і в інших інформаційних джерелах (не кажучи вже про радянські – російські та українські видання), немає навіть такого гасла. В кінці 80-х та 90-ті роки ім'я письменника повернулося на батьківщину. З'явилося ряд досліджень публіцистичної творчості письменника як у зв'язку із національною політикою II Речі Посполитої чи прометеїзмом, так і монографічних³. Сприяли належному пошануванню діяча виступи Єжи Гедройца⁴. Проте в Україні, якій він присвятив так багато сторінок своїх книг і так багато своїх інтелектуальних і духовних зусиль, ця постать дотепер невідома.

У міжвоєнній Польщі В.Бончковський належав до провідних публіцистів та громадських діячів, фахівців зі східної проблематики. Став відомим як знавець польсько-українських стосунків та російської політики. Був засновником і редактором часописів «*Biuletyn Polsko-Ukraiński*» («Бюлетин Польсько-український») (1932-1938), «*Wschód*» («Всхуд») (1930-1939), які головним чином присвячувалися цим проблемам. «Бюлетин» був пов'язаний із Східним інститутом у Варшаві. Коли його закрили у 1938 році, з січня 1939 Бончковський деякий час видавав «*Problemy Europy Wschodniej*» («Проблеми Європи Вихідній»). Квартальник «Всхуд» ідеологічно також був пов'язаний із Східним Інститутом. Однак був заснований Єжи Гедройцом за підтримки Міністерства Закордонних Справ Польщі як офіційних орган Молодіжного Орієнталістичного Кола. Від другого числа і до початку війни головним редактором був Влодзімеж Бончковський. Саме у цих виданнях головним чином друкував свою публіцистику. Однак його ім'я можна зустріти і на шпальтах інших суто громадсько-політичних видань, як-от двотижневик «*Myśl Polska*» («Мисль Польська») (1936-1939). Міжнародні стосунки та національні проблеми належали до центральних у публіцистиці Бончковського. Та найбільше місце у ній займали польсько-українські зв'язки. Більшість текстів на українську тематику надруковані в «Бюлетині». Із цим виданням найтісніше пов'язане ім'я письменника. Статті, які друкувалися в періодиці, згодом були видані окремими книгами: «*U źródeł upadku i wielkości*» («Біля витоків занепаду і величчя») (1935), «*Grunwald czy Pilawce*» («Грюнвальд чи Пилявці») (1938), «*Problem polsko-ukraiński w ziemi czerwienińskiej*» («Польсько-українська проблема на червоноруських землях») (співавтори: Александер Бохенський, Станіслав Лось), (1938), «*W obliczu wydarzeń*» («Перед лицем подій») (1939). Вони фактично є викладом сходознавчої концепції В.Бончковського.

Як для українців, так і в цілому для міжвоєнної Польщі його діяльність у бюлетені є справою величезної ваги, не поцінованою належним чином. Часопис аналізував стан та перспективи польсько-українських стосунків, шукав шляхи ліквідації чи хоча б нейтралізації джерела конфліктів. Попри найгостріші політичні проблеми та найбільшу зацікавленість ними читацької аудиторії видання було суспільно-літературним (або навіть згодом суспільно-культурним за змістом публікацій), оскільки значне місце займала літературна тематика, а також питання української історії та культури. Дотепер бюлетень залишається безцінним джерелом інформації з української тематики.

Деякі польські історики пов'язують діяльність часопису із прихованим патронатом пілсудчиків, а саме одного із відділів Міністерства Внутрішніх Справ, що координував прометейський рух. Анжей Хойновський стверджує, що всі статті політичного змісту проходили через таємну цензуру відділу. Коли після 1935 року (Смерть Ю.Пілсудського) на сторінках видання почали з'являтися тексти, які критикували національну політику уряду, зародилася думка про закриття часопису, яку втілили у життя в кінці 1938 року⁵. Однак сам головний редактор часто суворо критикував національну політику тодішньої Польщі. Достатньо переглянути його тексти, опубліковані на сторінках «Бюлетину». У своїх спогадах про підготовку випусків Бончковський заперечує практику цензурування політичних текстів⁶. Авторський склад часопису був настільки авторитетним, що не допускав оперування його думками. Водночас на шпальтах видання часто висловлювали різні та протилежні погляди з приводу однієї й тієї ж проблеми, не відчувається політична заангажованість (окрім хіба що ідеєю польсько-українського зближення), не

спостерігається форсування якихось одних позицій, як то було в інших періодичних виданнях міжвоєнної доби.

У публіцистиці В.Бончковського презентовані передовсім його політичні погляди, які спиралися на певний світогляд та ідейні переконання. Поза всяким сумнівом центральне місце належало національним інтересам Польщі, які розглядалися крізь призму геополітичної ситуації в Європі, та особливо на її сході, а також співпадання та розбіжність цих інтересів із інтересами інших народів, що населяли II Річ Посполиту. Письменник постійно вказував на загрозу зі сходу, яку пов'язував із Росією. Бачив політичну природу цієї держави близькою до азійських традицій, які під впливом комуністичної ідеології стали ще більш завойовницькими. Вважав, що захоплення всієї або частини польської території належить до незмінних цілей російської міжнародної політики. Подальший перебіг подій у Європі показав слушність цих та й інших застережень публіциста.

Публіцистичні виступи Бончковського спираються на ідеї прометеїзму, викладають, розгортають і пояснюють певні їх аспекти. Письменник ніколи не приховував свого захоплення постаттю Юзефа Пілсудського. Вважав, що більш талановитого й енергійного політика Польща не має, що лише він міг взятися за вирішення складних проблем східних польських кресів. Брав участь у діяльності «Товариства імені Тадеуша Голувки», яке займалося визвольницькими рухами сусідніх народів та українським питанням, і був відзначений Золотим Хрестом Заслуги. Однак ніколи не боявся критично висловлюватися на адресу діяльності санаційних урядів.

В українському питанні прагнув прихилити й переконати польську та українську сторони у вигідності польсько-українського союзу, особливо в ситуації російської загрози, що наростала. Був проти силового вирішення проблем, проти політики колонізації українців у будь-яких її проявах, вважаючи її каталізатором міжнаціонального конфлікту. Стверджував, що підтримуючи незалежницькі прагнення українців Польща знайде в українцях союзників і відверне їх від екстремістських та ворожих дій. Серед українських політиків особливо цінував Симона Петлюру і вірив у незалежність України в недалекому майбутньому. Вважав, що незалежна Україна лежить у колі національних інтересів Польщі саме з точки зору протистояння і загрози з боку Росії.

У міжвоєнній Польщі В.Бончковського, як і Т.Голувку, Л.Василевського, Г.Юзевського та інших прихильників прометейського руху, називали українофілами. Це означення настільки часто вживалося, що редактору бюлетеня довелося відповісти на нього статтею «Nie jesteśmy ukrainofilami», в якій він пояснив свої погляди та обґрунтував їх⁷. З-поміж важливих проблем у міжнаціональних взаєминах, на які наголошував Бончковський, були домінування стереотипів у взаємних уявленнях одного народу про інший, які виникали зазвичай із незнання, від відсутності правдивої інформації. Тому основну функцію своїх часописів вбачав саме у поширенні правдивих уявлень передовсім у середовищі пересічних поляків про українців та Україну з усіх сфер їх життя.

В 30-ті роки родина В.Бончковського мешкала у Варшаві. Через вечори та зустрічі, які влаштовувалися в їх помешканні, пройшло багато прихильників прометеїзму, близьких, однодумців, представників еміграції. Після початку війни в 1939 році внаслідок мобілізації письменник потрапляє до Румунії. Деякий час перебуваючи в Бухаресті із польським дипломатичним паспортом, письменник працює редактором бюлетеню «Sprawy sowieckie». Після загострення політичної ситуації в 1941 році редакцію перенесли до Стамбулу, де представники бюлетеня знаходилися під домашнім арештом. Завдяки допомозі англійців Бончковський із групою польських офіцерів переїхав до Палестини. Роки війни провів на Близькому Сході, працюючи у відділі II Штабу Головнокомандуючого над збором та узагальненням інформації стосовно Кавказу, Вірменії, Азербайджану, Курдів та ін. Бончковський також співпрацював із Центром Інформації на Близькому Сході, готував звіти про ситуацію в СРСР та на Сході взагалі. В зв'язку із цим часто виїжджав до Турції, Багдаду та Тегерану.

1945 року тут виходить брошура В.Бончковського «U źródeł polskiej idei federacyjnej» («Біля витоків польської федеративної ідеї»), де автор обґрунтовує правильний шлях вирішення національного питання у майбутній Польщі. Він бачить його у побудові держави на федеративних засадах, які існують в традиції країни від ягеллонської доби, від часу існування Речі Посполитої двох народів. Він вважає ягеллонську ідею найважливішим досвідом поляків, який вони повинні використати у подальшій розбудові держави⁸.

1946 року в Єрусалимі вийшла найвідоміша у політологічній сфері праця В.Бончковського «Rosja wczoraj i dziś» («Росія вчора і сьогодні»), в якій викладений увесь політичний досвід письменника попередніх років діяльності. Це роздуми про більшовизм як продовження традицій російської політичної думки, про роль церкви у політичній культурі Росії та наслідки цього для неї самої, про радянську національну та міжнародну політику. Вказує на постійне й невпинне прагнення Росії до розширення своїх кордонів, відсутність цінностей пов'язаних із поняттям миру, зловживання етичними засадами. Зазначав, що її завойовницькі апетити згодом призведуть до захоплення азіатських і навіть африканських колоній⁹.

Впродовж другої половини ХХ століття на Заході ця книга вважалася однією із найповажніших розвідок радянської дійсності. Була перекладена англійською, турецькою, арабською, у скороченому варіанті видана в Індії. Певний час служила підручником в американських коледжах.

Після війни Бончковський виявився серед грона засновників Інституту Близького та Середнього Сходу «Редута» в Єрусалимі. Розпочав редагувати бюлетень «Sprawy Bliskiego i Środkowego Wschodu». Після арабсько-єврейського конфлікту переїхав до Лівану, де продовжував свою редакторську працю. Водночас виконував обов'язки культурного аташе посольства Польщі в Бейруті.

1955 року В.Бончковського запросили до США. До 1971 року він працював у Бібліотеці Конгресу у Вашингтоні. Після Другої світової набагато менше писав і публікувався. Аналіз політичних явищ поєднував із розглядом впливу церкви, у тім числі і ролі Ватикану, а також із культурологічним контекстом. Повернувся вже у вільну Польщу аж в 90-ті роки. 1994 року був відзначений Офіцерським Хрестом Ордену Відродження Польщі.

Наприкінці життя, даючи інтерв'ю польському журналістові, В.Бончковський підтвердив незмінність своїх переконань та ідей, яким служив, не кажучи вже про те, що правильність його суджень і передбачень підтвердила сама історія ХХ століття. На запитання, що думає зараз про тодішній «Бюлетин Польсько-Українські», письменник відповів: «Коли думаю про «Бюлетин», то його місію бачу передовсім у тому, що забезпечив він форум обміну поглядів на тему майбутнього польсько-українських стосунків. Писали там дуже відомі люди і не бракувало контрверсій чи полемік. Багато заслуг «Бюлетину» були очевидними. З історичної точки зору там надруковано ряд повідомлень, спогадів, котрі сьогодні є вартісним матеріалом для істориків, особливо тим, які займаються війною 1920 року та польсько-українським союзом. Хто знає чи не варто сьогодні подумати над таким місячником, присвяченим стосункам по лінії Варшава-Київ». А потім додав про свої особисті відчуття: «Та насправді мене найбільш радувала публіцистика на сторінках «Бюлетину Польсько-Українського». Видання виконувало свою місію і праця в тому колективі людей приносила задоволення. Нам здавалося, що можемо формувати, чи хоч би впливати на взаємини. Тому те, що там писав є і сьогодні для мене важливим»¹⁰.

Розглядаючи ідейно-тематичну наповненість публіцистики В.Бончковського 30-х років ХХ ст., можна умовно розподілити її на три групи. До першої - віднести статті теоретичного характеру, у яких письменник роздумує над геополітичною ситуацією в Європі і в її контексті над місцем Польщі та України. Ці тексти є певною політичною стратегією, спираються на ідеологію, близьку самому автору. У них письменник викладав

перспективи політичного розвитку Польщі в контексті європейських і світових процесів, які він бачив з огляду на минуле та сьогодення.

До другої групи належать статті більш конкретного і практичного змісту. У них йшлося про тогочасні проблеми польсько-українських стосунків в межах II Речі Посполитої. Часто це були відгуки на певні події – акції членів ОУН, рішення польської влади щодо української меншини, відкриття нових часописів, резонансні публікації в пресі і т.д. Зазвичай автор аналізував ситуацію, пропонував найбільш прийнятне рішення та його можливі наслідки, розглядав причини тих чи інших подій. Це були статті тактичного характеру, їх ідеї можна було застосувати щодо певних конкретних обставин польсько-українських взаємин 30-х років XX ст.

До третьої групи відносяться редакційні статті, частина з яких друкувалася анонімно, інша підписана ім'ям головного редактора. Тут визначалася й уточнювалася ідеологія видання та засади редакційної політики. Розглядаючи ці тексти впродовж усього періоду виходу бюлетеня, можна простежити певну еволюцію часопису, його ідейного спрямування, яка коректувалася в зв'язку зі зміною ситуації в суспільстві. Крізь рядки, в яких редактор відповідав на звинувачення, звертався до читачів та дописувачів, полемізував, переконував та аргументував позицію часопису відчувається глибока зацікавленість проблемами, відповідальність за кожне надруковане слово, бажання інспірувати позитивні процеси діалогу в обох громадах.

Тема України широко представлена у першій та другій групах. У першій – Україна, Польща та їх перспективи розглядаються крізь призму світових політичних процесів. Тут автор подає глибокий аналіз геополітичної ситуації 30-х років, демонструє власний досвід, прозорливість та навіть інтуїцію мислителя. Початок був покладений статтею «На маргінесі спроб творення польських державних інтересів в українському питанні» (1932, № 1). Публіцист розглядає витоки, ідеологічні засади та складові поняття «національні інтереси», його матеріальний та духовний бік, зумовленість геополітичною ситуацією та ментальністю народу. Духовний бік поняття «національні інтереси» завжди спирається на національну ідею того чи іншого народу. Якщо ж національні інтереси коректуються під впливом політичних, культурних і психологічних чинників, то національна ідея є завжди більш сталою величиною. Письменник виходить із того, що тільки при гармонійному поєднання матеріальних і духовних чинників можна сформувати правдиві національні інтереси. Аналізуючи ситуацію, яка склалася в Європі та світі, В.Бончковський бачить Польщу міжвоєнної доби, втягнутою у протистояння двох імперських сил: Німеччини і СРСР, протистояння заходу і сходу. На його думку, в тих умовах Польща може зберегти власну незалежність тільки підтримуючи національні прагнення окупованих держав Східної Європи. З цього приводу автор писав: «Грузія, Азербайджан, Північний Кавказ, Туркменія, Україна і інші, формуючи так званий прометейський фронт, є тою силою, яка діятиме на цих теренах і зможе змінити обличчя Східної Європи. Ключем до вирішення проблеми, підвалиною всього фронту, які можуть ґрунтовно переформувати уклад сил, є Україна, яка великою мірою зумовлює незалежницькі перспективи для Кавказу, а сьогодні під пресом імперського режиму ще й найпотужніше живить організм СРСР своїми багатствами. Таким чином логічно народжується позитивна й твереза позиція польських національних інтересів стосовно незалежності України»¹¹.

Публіцист ясно усвідомлював, що міжнародна ситуація розгорталася в бік активної мілітаризації всіх могутніх і маленьких держав Євразії – відбувався «своєрідний вишкіл заліза». Першою під його колеса як із заходу, так зі сходу потрапляла Польща. Країні потрібні були союзники – інші держави, інтереси яких би у цій ситуації збігалися. Саме серед численних слов'янських і кавказьких народів, загарбаних Росією, бачив Бончковський польських союзників, а найсильнішим і найнадійнішим – Україну. Він був переконаний, що вирішення українського питання як всередині Польщі, так і підтримка незалежної України у світі – це є вагома частина польських державних інтересів: «Проблема незалежної, справді міцної України визнана (але чи завжди послідовно

реалізована?) польськими національними інтересами як умова зміцнення Польщі, яка буде рухатися лише в напрямку піднесення польського духу, польської історії, в напрямку вимог геополітичного становища Польщі і її правдивої місії на Сході»¹².

Аналізуючи розподіл сил у світі, укладені мирні угоди та союзи, більшість з яких на думку автора були тимчасовими і ненадійними (мав на увазі – українсько-німецький, російсько-німецький, польсько-російський та ін.), вказував, що вони жодним чином не впливають і не применшують значення незалежності України для надійного майбутнього Польщі. Водночас він зауважував, що на подальші перспективи великою мірою впливає внутрішня політика, яка визначає перебіг польсько-українських стосунків на теренах II Речі Посполитої. В умовах жорстоких репресій в радянській Україні врахування національних інтересів українців на польських землях давало б надійний польсько-український фронт на майбутнє. В.Бончковський цю засаду вважав ключовою для нинішньої польської політики, «продиктованою необхідністю порятунку свого народу і вимогою боротьби за незалежність»¹³.

Розгортання цих тез спостерігаємо у статті «Теоретичні міркування на тему українського питання і сучасної Польщі», надрукованій у 5 і 6 числах за 1933 рік. Письменник дає історичне обґрунтування своєї вище викладеної думки про спільність політичних ворогів України та Польщі. Він вказує на спільний період тотальної русифікації як Польщі так і України в XIX столітті, на зацікавленість Росії в послабленні Польщі та України шляхом підігрівання антипольських настроїв в Україні і антиукраїнських у Польщі. Для цього активно використовувалася творчість Сенкевича, яка мала значний вплив на масову свідомість поляків і з пропагандистською метою трактувалася однобоко. Автор наголошує на величезну необхідність полякам і українцям відмежуватись від обтяжливого минулого і подивитись на сучасні проблеми з позицій сучасних політичних умов і сучасних національних інтересів. Назріла потреба «незалежності сучасності від історії, в сенсі її розуміння як чинника, що зумовив нинішній перебіг подій, яка дасть об'єктивну можливість формування проблеми на нових засадах, що ґрунтуватимуться на інтегральній «непов'язаності» сучасного із минулим, на обґрунтованій субпозиції відкриття нової сторінки польсько-українських стосунків»¹⁴. З-поміж фактів, які спонукають до об'єднання, Бончковський називає, крім спільного минулого та спільних історичних помилок із їх ганебними наслідками, ідентичність геополітичного становища, деструктивний вплив на колективну психіку обох суспільств більшовицької ідеології, загроза приходу третьої сили на землі українського та польського народів та ін. Публіцист, розглядаючи історичні чинники тогочасного стану польсько-українських стосунків, розуміє і пояснює причини негативних домінант. Багато процесів в обох суспільствах зумовлені загальноєвропейськими тенденціями (як наприклад популярність націоналістичних ідеологій та волюнтаристських підходів). Поглядам письменника притаманне філософське – глибинне бачення проблем та історичних процесів. Для нього є очевидним і безперечним той факт, що утримати й розбудувати самостійну державу набагато важче, ніж завоювати незалежність, щоденна копітка праця є важливішою ніж смерть у пориві ентузіазму, а критикувати завжди легше, ніж створювати що-небудь самому.

Підтверджуючи свої думки фактами історії, статистичними даними з економіки обох країн та явищами культурного життя, автор приходить до висновку, що найсуттєвіші державні інтереси Польщі та України не мають суперечностей між собою. Жодна зі сторін не перешкоджає досягненню мети іншій, тоді як політичні інтереси двох країн мають численні спільні точки, які можуть стати підґрунтям польсько-українського союзу.

У другій частині цієї статті Бончковський викладає пункти, ті позитивні аспекти, з яких має починатися нова сторінка польсько-українських стосунків у 30-ті роки: «Ідеї Комінтерну протиставляються в даному випадку прометейській ідеї, збудованій на передумовах диференціації СРСР на національні держави. І з тої ідеї, затьмареної періодом майбутньої боротьби і змін виринають союзницькі плечі уярмленого

українського народу, який після скинутої неволі перейме на себе половину тягара російського імперіалізму і всіх його похідних. У втіленій ідеї незалежної України сьогодні бачить кожен тверезий поляк сухі державні інтереси, бачить власну користь і реальну мету»¹⁵. Крім політичного аспекту, не менш важливим, на його думку, є економічний та духовний: «Позитивне ставлення Польщі до незалежності України утворює поза тим і чинник ймовірної, надзвичайно корисної господарської польсько-української співпраці, яка спиратиметься на чорноморсько-балтійський блок, оточений комплексами держав Балтики з одного і Кавказу з другого боку. <...> І в тому останньому аспекті розглянутий інтерес Польщі у відродженні української державності набирає нової барви піднесеного обов'язку, виконання якого принесе для неї найвищу користь, духовну»¹⁶. В останніх словах йшлося власне про так звану «місію на Сході», про яку багато й часто писали різні польські публіцисти, вкладаючи в неї різні значення – від звичайної колонізації до несення західної цивілізації на схід. В.Бончковський бачив духовну місію поляків на Сході в реалізації прометейських цілей – тобто звільнення загарбаних Росією держав.

Психологічний аспект проблеми, а саме зумовленість міжнаціональних конфліктів певними рисами національної психології народів розглядає В.Бончковський у статті «Елемент провокації в польсько-українських стосунках» (1933, № 7). Простежуючи вияв певних рис національної ментальності і в побуті, і характері преси, навіть у діях вождів, письменник аналізує їх як один із вагомих факторів впливу на стан польсько-українських взаємин. Їх мінливість, нестабільність є, на його думку, ознакою низької політичної культури поляків, які щойно відродили державність, і недержавних українців. Він розглядає найхарактерніші риси національної психології цих народів, які виявляються у перебігу стосунків, а саме у формі взаємних провокацій, свідомих і несвідомих. Голослівність, перебільшення, нагнітання атмосфери неприязні, до яких особливо долучилася преса з обох боків, приносять величезні втрати на ниві польсько-українського порозуміння. Автор закликає громади побачити спільну користь саме в політичній та економічній співпраці обох народів, або хоча б вчинити за законами християнства: «Все, що коли-небудь сварило і ятрило, дратувало і ображало, нехай стане прекрасним і піднесеним, традиційне і для предків святе – мусить уступити в ім'я кращого, спокійнішого майбутнього, в ім'я праці рук і духу – того істинного джерела всіх духовних і матеріальних благ людини»¹⁷.

До аналітичних текстів загальнотеоретичного характеру відноситься і стаття В.Бончковського «Безплідні дискусії» (1933, № 10). Відштовхуючись від численних полемічних публікацій в українській та польській пресі з приводу історичних подій 1914-1922 років, публіцист вказує на те, що ці дискусії не приносять ніякої користі жодній із сторін, оскільки час вимагає вирішення гострих проблем, а не порпання в колишніх помилках і поразках. Водночас він подає власне бачення тої історичної ситуації, аналізує розподіл сил і причини саме такого перебігу подій. Не оминаючи помилок і прорахунків, публіцист, як то завжди було притаманно його мисленню, знаходить позитивні аспекти і набутки, від яких треба відштовхуватись, щоб рухатись далі. Він пише: «І тут з абсолютною впевненістю треба підкреслити вигідний, з точки зору ідеї свободи, наслідок перебігу подій і змін того періоду. Понад сто мільйонів людей – громадяни Польщі, Литви, Латвії, Естонії і Фінляндії звільнилися у відносно короткий час, після наростаючих перед війною реакцій та утисків у Росії та Німеччині. Також до позитивного балансу треба віднести і психічний та історичний досвід широких мас українських, кавказьких і інших народів, котрі певний час утримували незалежність і сьогодні, набуті досвідом, заклали міцний фундамент під майбутню боротьбу за визволення»¹⁸.

Свої міркування щодо розбудови польсько-українських взаємин продовжує Бончковський у статті «Під знаком перелому» (1933 № 11), розглядаючи проблему крізь призму світового балансу сил. Письменник вважає, що низка трагічних подій в радянській Україні (вбивства, самогубства і репресії), а також ряд трагічних подій у Польщі останніх років (убивство Т.Голувки, напад на почту та смертельний присуд українцям членам ОУН

– учасникам терористичних актів) зумовлює необхідність кардинального повороту в польсько-українських стосунках. Причому в цій статті він розглядає проблему в зв'язку із трьома складовими елементами політичного життя: польська держава, українці на теренах Польщі, світ за межами Польщі. На думку публіциста, брестський мир, польсько-українська війна та варшавська угода зумовлювали негативне ставлення основної маси українців до поляків. Бончковський називає найбільшою помилкою поляків внутрішню політику в II Речі Посполитій, яка посилювала ворожі настанови з боку українців. Він пише: «Неприродно було б бажати, щоб українське суспільство відразу після програної війни і обманутих надій на власну державу могло відразу повернутися на 180 градусів і своє ставлення до Польщі та поляків радикально змінити. Не маємо жодних моральних прав ми, поляки, вимагати такого повороту; бо неодноразово зробили багато, аби зіпсувати українцям життя в новій державній реальності, мобілізуючи тим самим сили ворожих до Польщі кіл»¹⁹. Враховуючи вплив зовнішніх сил, Бончковський вказував причини розбіжностей у ставленні до існуючого в Європі усталеного балансу політичних таборів і країн українців та поляків. Останні зацікавлені в якнайдовшому утриманні й продовженні існуючого миру для розбудови і зміцнення власної держави. Його порушення із заходу чи сходу однозначно приносить Польщі загрозу втрати незалежності, загрозу окупації чи то Росією, чи то Німеччиною. Для українців нова війна, зміна політичного балансу сил у Європі приносить надії на здобуття власної незалежності, тому то такою актуальною була в українській публіцистиці тема війни і боротьби. Свої незалежницькі прагнення вони також пов'язували із тими силами, в яких поляки бачили передовсім загрозу. При просуванні Німеччини на схід українці розраховували на їх підтримку незалежної України, при просуванні Росії на захід надіялися на крах імперії СРСР. Єдиним корисним для Польщі виходом могло бути поєднання українських незалежницьких прагнень із національними інтересами II Речі Посполитої, врахування державницьких інтенцій української меншини у внутрішній політиці польської держави.

На перешкоді усвідомлення таких, здавалося очевидних з точки зору публіциста істин, стояли певні політичні табори і в польському, і українському суспільстві – партії та організації націоналістичного спрямування, які за вузькою партійною ідеологією не бачили широких масштабів і перспектив. У Польщі це були прихильники ідеології Р.Дмовського (так звані ендеки і їх прибічники), які в 20-ті роки мали більшість у польському сеймі і не дозволили Ю.Пілсудському узаконити обіцяну українцям автономію. В Україні це були екстремістські сили ОУН і УВО та інших політичних партій, які відкидали ідею співжиття та співпраці і закликали до військових дій. Водночас націоналізм належав до провідних і ворогуючих між собою ідеологій сучасності поряд із комунізмом. Тому їх популярність й авторитет в обох суспільствах зумовлювались ще й загальноєвропейськими тенденціями. В зв'язку із такими обставинами Влодзімеж Бончковський присвячує проблемі націоналізму низку своїх публікацій у бюлетені, які викликали численні відгуки й полеміку.

Першою була стаття в № 14 і 15 за 1933 рік під назвою «Націоналізм». Йшлося про витоки й різновиди цього руху в світі, його екстремістські прояви. Публіцист подає різні визначення цього явища – політичні й культурологічні, короткі й доповнені, залежно від суспільно-політичного контексту, колишні й теперішні, залежно від періоду функціонування. З-поміж викладених автором дефініцій можна виділити одну, яка викладає, на нашу думку, найбільш універсальні та ємкі якості цього явища. «Більшу й повнішу вартість має визначення націоналізму як синтезу низки понять, оцінок і специфічної ієрархії культурних цінностей. <...> Націоналізм репрезентує власну ієрархію. На перше місце ставить народ, як колективну одиницю, на тому ж рівні або нижче ставить релігію, а знанням і науці відводить роль інструменту для досягнення цілей і постулатів народу, а не інтелектуальні інституції висувають свої концепції формування людського життя»²⁰, - пише В.Бончковський.

Серед ключових проблем тексту – роль націоналізму в історії різних народів, його значення в польській та українській історії. Нація, на думку письменника, є суб'єктом ідеології націоналізму, водночас він розглядає такі парадигми, як націоналізм-більшовизм, націоналізм-католицизм і ін. Виділяючи два напрямки руху – національний і націоналістичний, публіцист характеризує тогочасний повоєнний націоналізм, як ідеологію, базово пов'язану із антираціоналістичним волюнтаризмом, збудовану на «визнанні фактичної вищості фізичної сили, на післявоєнній перевазі сили над законом»²¹.

Називаючи представників тогочасного польського та українського націоналізму, Бончковський вважає, що «до зовсім окремої групи, яка вимагає спеціального розгляду, треба зарахувати Д.Донцова, великою мірою неслухно названого духовним вождем львівських націоналістів»²².

У статті публіцист наводить дещо несподіваний висновок зі своїх спостережень над явищем. Він стверджує, що посилення націоналістичних рухів «пов'язане, збігається або ж є наслідком великої культурної та економічної кризи», тоді як народи зі здоровою душею не мають їх. До останніх він відносить великі імперські народи або ж кількісно малі й слабкі. Наприклад, північну Америку, Англію. Внаслідок цього письменник приходить до думки, що націоналізм є «виразом бунту проти усталених вартостей Правди, Справедливості, Людства – вартостей раціоналістичних і метафізичних, які не можуть протистояти злу, що опановує світом, його можна окреслити як прояв миттєвої і революційної реакції на процеси моральної та матеріальної кризи»²³. Погляд публіциста є доволі суворий і критичний. Текст справляє враження швидше осуду, ніж підтримки, хоч автор і не дає особистого ставлення до явища.

Стаття відразу викликала реакцію читачів. У № 17 та 18 за 1933 рік була надрукована полемічний відповідь Якуба Стояна (Jakób Stojan – як уже зазначалося в наших публікаціях і згідно інформації Леоніда Куценка псевдонім Євгена Маланюка) «На маргінесі «Націоналізму»». Автор не погоджується із багатьма твердженнями Бончковського, особливо із його надто критичним поглядом на націоналізм. Він вважає, що націоналізм стане провідною ідеологією XX ст. і за ним великі перспективи. Як і В.Бончковський, він бачить головну роль націоналізму у запереченні чи протиставленні універсалізованих ідеологій XIX ст.: «Сучасний націоналізм спрямований проти матеріалістично-безбожної антропології XIX ст. в обох її проявах... Розмежувавши те, що «кесареве» від того, що «боже» і «землю» від «неба», сучасний націоналізм бере людську особистість в карби ієрархії, орієнтуючи тим самим її духовну суть до неба. Сучасний націоналізм перекреслює механічне розтинання живого національного тіла на «класи» і утверджує поняття народу – нації, як духовної і історично – соціальної цілості, як організму»²⁴.

У 19 номері тижневика за 1933 рік В.Бончковський друкує відповідь на текст Якуба Стояна під назвою «Ще про націоналізм». Він відповідає на закиди опонента, пояснює й уточнює деякі свої думки. Наскрізна ідея тексту – селекція явища, яке розглядається, тобто необхідність чіткого розмежування двох течій націоналізму – національного руху та націоналістичного. Останній, за словами публіциста, став «мотором гітлеризму, фашизму», тоді як національна ідея – основа процвітання суспільства. Він пише: «Національна ідея в Польщі, це ідея Речі Посполитої, яка подекуди набирає форму *sui generis* федерації. Національна ідея в Польщі – то Ягеллони. На цій справжній польській національній ідеї будувалася національна політика колишньої Речі Посполитої, коли шанувалася індивідуальність різних народів, коли не застосовувалося примусу в міжнародних взаєминах, коли «широка свобода давала можливість мирно жити народам». Саме на такій національній ідеї виріс і утвердився польський месіанізм та ідея Польщі – Христа Народів, яка сягає містичних вершин етики, витікає із болісної і великої віри в Бога Справедливості й Доброти»²⁵.

Суть націоналізму та його ролі в тогочасному польському суспільстві розглядалася впродовж усього річника. У передовій статті В.Бончковського «Шкідливе марення» (1933,

№ 23) у формі дискусії розглядаються трагічні наслідки крайніх проявів націоналізму. Письменник наводить висловлювання представника польського консервативного табору Бобжинського, а потім доводить їх помилковість або ж облудність. Йдеться про недавні події на теренах радянської України – реакція на голод 1932-33 року та політичні амбіції офіційної Польщі. Суть висловлювань Бобжинського полягала в тому, що смерть мільйонів людей сусіднього народу у нього, як у людини, викликала співчуття, однак він переконаний, що це внутрішня справа Росії, а чим слабший сусід, тим це вигідніше Польщі, оскільки приєднання земель України і Поділля має бути у планах офіційної Польщі, навіть якщо вони не збудуться чи збудуться частково. Тези Бобжинського вражають письменника двома аспектами – етичним і політичним. Але якщо етичний аспект є зрозумілим для будь-якої людини і коментарів не потребує, то політичний аспект Бончковський супроводить розлогим коментарем, у якому доводить передовсім нереальність і неможливість здійснення експансивних замірів свого опонента через їх негатив із позиції національних інтересів, відсутності реальних засобів та умов здійснення, суперечності життєвим потребам та інтересам польського народу, браку відповідного політичного потенціалу з польського боку. Він називає ідеї Бобжинського авантюрними фантазіями відірваної від життя людини та шкідливими мареннями з точки зору інтересів Польщі: «Тривожний і draжливий для українців характер заяв пана Бобжинського, який гарно і з добродушною міною злого дипломата роздумує на теми захоплення чужої території, дозволяє ці марення доповнити прикметником шкідливі. Достатньо пану Бобжинському уявити собі почуття, які викликала його консервативна фантазія хоча б у гарячих душах української молоді»²⁶.

Розглядаючи українське питання як ключове в комплексі національних інтересів Польщі, В.Бончковський неодноразово аналізував його крізь призму історіософської дилеми схід-захід, яка в цілому була актуальною для міжвоєнної доби. Наприклад, вона є головною у публіцистиці Є.Маланюка, однією із наскрізних у виступах Д.Донцова та інших авторів. Ця дилема стосовно України та Польщі винесена на обговорення в статті Бончковського «Чи Захід?...» (1934 № 20). Власне сам текст народився як відповідь на публікацію у ЛНВ статті Д.Донцова «Чи Захід?». Як із цієї, так із попередніх публікацій письменника видно, що він високо цінував українського публіциста, в цілому не поділяючи його поглядів. У статті «Чи Захід?...» Бончковський підкреслює потужний об'єктивізм Донцова в оцінці польських «ендеків» (націонал-демократів) та їх ідеолога Романа Дмовського, якого «покритикував найкраще в Польщі, атакуючи його з найістотнішого боку, бо з боку перспективи в минуле і в майбутнє, зі сторони комплексу «inferiority», зі сторони облесливого усміху в бік Мекки всіх безамбітних «Полячишек», що впиваються смородом російського «короля духу», тих усіх Налепінських, Ледніцьких і т.п.»²⁷. Однак Бончковський не поділяє і доводить помилковість думок Донцова щодо значення Польщі для України, а саме його спроби відповісти на запитання, чи є Польща для України тим самим заходом. Якщо Донцов вважає Польщу на мапі Європи другорядним тереном, то Бончковський має протилежну думку і виступає його опонентом. Для аргументації публіцист знову ж таки звертається до аналізу геополітичної ситуації в Європі початку ХХ століття, до аналізу ряду історичних подій, балансу сил у світі і т.д. Він стверджує, що більшість народів Європи від початку століття хворіє на різноманітні психічні хвороби, викликані тотальним пануванням різних фатальних для них ідеологій. До таких відносить Італію, Німеччину, Росію. Тоді як польський у порівнянні із ними є народом здоровим. Він пише: «Ми є здоровим народом, знаходимося в переможній фазі і, віримо, що далеко до зеніту. Усвідомлюємо зло, яке йде з «Вядомосці Літерацкіх», з радянських фільмів, з баранячих захоплень рідних «колективістів» і т.д. і т.д., але дивимося на ці явища, як кожен здоровий організм, без надмірного страху й спокійно. А зрештою як усе й усі не можемо бути хімічно чистими, особливо, що маємо поряд себе націоналістичні групи різних «смаків» і твердимо, що частина тих «злих» сил є значною мірою споживана ними, а не нами»²⁸. Одним із доказів здорової нації є, на його

думку, той факт, що маршалка Ю.Пілсудського вважають вождем всі поляки незалежно від політичних переконань – ліві і праві, націоналісти й консерватори. Це є ознакою єдності народу. Бончковський, характеризуючи стан сучасної Європи, відзначає її духовну розпорошеність, втрату геокультурної цілості. Говорячи про епоху, відзначає такі світові тенденції, як мілітаризація та мобілізація, протистояння Заходу і Росії. Розглядаючи історично сформовані взаємини Європа-Росія та їх перебіг, Бончковський аналізує принципову відмінність ставлення Польщі до Росії від ставлення Європи. Тому називає найбільшою помилкою Донцова позицію ігнорування досвіду Польщі у реалізації українських інтересів. «І це тоді, коли для українця Польща та її історія дає живий приклад, віру в успішну боротьбу, найдавніші знання про Росію, найсильніші почуття стосовно Москви, найочевиднішу політичну вигоду в опорі на Захід! Треба тільки позбутися українцям того «мрійництва», яке каже шукати кращого «за горами, за долами», яке каже, що там краще, де нас нема, того м'якотілого постійного розчаровування. Українцям необхідно сильніше й детальніше вдивлятися в життя того Заходу, з якого Україна свої головні якості Оксиденту почерпнула, з яким поєднують її сотні років безперервного співжиття, з якого частину своїх імпульсів і злетів почерпнула. В Польщі, в тій Польщі знайде українець найвищі, найповчальніші для себе приклади і сьогодні. «Ad Fontes!»»²⁹, - завершує свої міркування публіцист. Постійно звертаючись до польської та української громади, Бончковський прагнув знайти максимальну кількість аргументів, щоб довести необхідність і взаємовигідність польсько-українського союзу, його політичні перспективи, господарську та культурну користь. Ідея зближення й мирного співжиття двох сусідніх народів – ключова у публіцистиці письменника.

З-поміж проблем, що з'являються у творах Бончковського внаслідок певного сприйняття або несприйняття його думок громадськістю, питання українофільства. Постало воно у статтях письменника в середині 30-х років як наслідок численних звинувачень в українофільстві як із польського, так із українського таборів на адресу колективу «Бюлетину Польсько-Українського». Безпосередньо цьому питанню присвячена стаття «Ми не українофіли» (1935 № 3). Згодом, вже на початку 21 століття назва статті Бончковського дала назву цілій книзі – антології польської політичної думки ХХ ст., присвяченій Україні, «Nie jesteśmy ukrainofilami» («Ми не українофіли»)³⁰. З притаманною його публіцистиці логічністю й аргументованістю думки розглядаються витоки і суспільно-історичні підвалини українофільства в ХІХ столітті, сутність його тодішніх проявів і нарешті шкідливість або неактуальність застосування терміну в 30-ті роки ХХ ст. Польське українофільство виникло в умовах «політичної і подекуди культурної німоти української маси» ХІХ ст. у наддніпрянській Україні, Росії та Польщі. Але, на переконання В.Бончковського, такого явища не було ніколи в західній Україні (Червоній Русі). На запитання, що ж, як не українофільство пов'язує їх із українським питанням, письменник відповідає досить несподівано, але цілковито в дусі ідеології прометеїзму: «Єдиним джерелом нашої активності в сфері національних проблем Речі Посполитої є належно, реально зрозумілі Благо і Честь Польщі. І нічого більше. <...> Знаємо, що могутню Польщу збудуємо єдино і тільки великими кроками великої внутрішньої і зовнішньої політики. Знаємо, що наша міць полягає не у поменшенні українських сил (білоруських чи литовських), а в накресленні спільного напрямку руху, у спільному експансивному зусиллі, у спільному піднесенні охопленого нашими національними кордонами балтійсько-чорноморського міжмор'я до ролі всесвітнього. Українізм (білорусинізм і литовськість) трактуємо як свого союзника, його органічний і здоровий розвиток з усвідомленням власної мети й експансії трактуємо як зміцнення наших сил. І тому волаємо: «Україна мусить бути вільною!» І тому питання нашої щирості чи нещирості, проблема наших почуттів до українців є питанням наївним та академічним. «Любимо» Україну, за словами Євгенія Чикаленка, «до глибини власної кишені» і ніхто нам не дорікне відсутністю щирості в турботі про її вигоду»³¹. Щодо сприйняття українською стороною, то тут, на переконання Бончковського, для справжніх

українських патріотів проблеми немає взагалі. «Всі українці – справжні українці, без фільства і орієнтацій, які захоплені справою українського визволення так, що із дияволом готові укласти союз, аби тільки їм було до вільної України по дорозі – нас зрозуміють і підуть із нами. Про інших нам не йдеться, з іншими на розмови шкода часу»³², - завершує свої міркування автор.

Спостерігаючи у хронологічному порядку за публікаціями редактора в бюлетені впродовж 30-х років, можна відмітити їх поступову актуалізацію. Після 1935 року Бончковський практично не публікує тексти загальнотеоретичного характеру, зникають зі шпальт видання міркування про геополітичну ситуацію в Європі, про стратегію польської національної політики, про спільність польських національних інтересів та українських незалежницьких інтенцій. З'являється значна кількість відгуків на щоденні події польської національної політики та суспільного життя. Редактор пише менше передових статей, віддаючи перевагу іншим авторам, а свої тексти друкує часто не підписаними. Причин, очевидно, було кілька. Насамперед смерть Ю.Піلسудського, після якої поступово змінюється польська внутрішня і зовнішня політика. Загострюється міжнародна ситуація – відчуття близької війни стає все більш очевидним й невідворотним. Нові польські урядовці відходять від засад першого маршалка, внутрішня національна політика стає жорсткішою. Посилюються утиски в сфері освіти, культури, релігії і т.д. Довкола видання збираються хмари, посилюється цензура, частішають конфіскації випусків бюлетеня. Назрівають та вибухають численні локальні конфлікти на Волині та Галичині. Негайне вирішення нагальних щоденних проблем у суспільстві відсторонювало питання перспектив. Заклики Бончковського та його однодумців були почуті надто малою кількістю співвітчизників і не почуті політиками. З іншого боку – навіть найглибша та найпереконливіша думка не могла спинити рух світової історичної машини, механізми були вже давно запущені і мали добігти свого кінця.

Другу ідейно-тематичну групу публіцистики письменника складали тексти, зазвичай коротші за об'ємом та конкретніші за змістом у тому сенсі, що присвячувалися якійсь окремій події або відгукам на неї. Якщо перша група текстів є викладом концепції прометеїзму Бончковського стосовно перспектив польсько-українського діалогу, то друга група – це незамінне джерело інформації про життя українців у II Речі Посполитій, польську національну політику в дії та перебіг польсько-українських стосунків на тих теренах. Тут менше зустрічається аналітичних статей, а більше повідомлень, оглядів, дискусій, відповідей, звернень тощо.

Провідна думка публікацій письменника – заклик діяти, впливати на ситуації, змінювати або хоча б коригувати обставини. У «Думках про нову Польщу» В.Бончковський пише про те, що східні землі Речі Посполитої є джерелом її могутності і загибелі. І від самих поляків залежить фінал: «Все що сталося вже поза нами, все це змушує нас до найвищих дієвих зусиль в усіх сферах. Історія дає нам вибір: змарніти чи бути сильними. Тривати й пливати за течією є для нас неможливим. Н е м о ж л и в и м!»³³. Виділяючи найважливіші слова у тексті та застосовуючи відповідну пунктуацію, публіцист прагнув привернути увагу читачів до найактуальніших проблем. Він це часто використовував не тільки як автор, але і як редактор часопису.

У своїх тактичних пропозиціях і рішеннях Бончковський спирався на ідеї, які віддавна поділяв, на ідеї Ю.Піلسудського. Невипадково представників прометеїського руху, прихильників політики маршалка у міжвоєнній Польщі називали пілсудчиками. Постать політика часто з'являється на сторінках видання як зразок безприкладного патріота, мужньої особистості і мудрого мислителя. Неодноразово Бончковський друкував фрагменти його творів (особливо на початку 30-х років), які могли служити програмою дії для будь-якого поляка. Але завжди це були думки про співпрацю, мир, порозуміння, згоду: «Йдеться про те, щоб наш край зрозумів, що свобода, якщо має давати силу, то повинна єднати, мусить пов'язувати, мусить подавати руку сусідам і суперникам, мусить уміти залагоджувати суперечності, а не тільки стояти на своєму. Лише з такої взаємної

поступливості, лише з такого взаємного пошанування народжується велика сила в тяжкі хвилини, в моменти державних криз»³⁴.

Відтоді, як часопис став тижневиком і наповнився більш інформативними та актуальними публікаціями, він вів постійну полеміку із іншими виданнями, друкував відгуки на публікації в українській та польській пресі, віддзеркалював поточне життя суспільства крізь призму польсько-українського діалогу. Вкрай шкідливими для обох громад його редактор вважав впливи крайніх націоналістичних та комуністичних ідеологій, які затьмарюючи розум, оперували емоціями та почуттями маси. Про диверсійні акції УВО як прояв екстремістських тенденцій українського націоналізму (вбивство Т.Голувки, напад на пошту в Грудку Ягеллонському) та більшовизму, про неймовірно великі втрати, які вони несуть суспільству та відсутність будь-якої користі від них писав у нарисах «На тлі Грудка Ягеллонського» (1932 № 2), «Тадеуш Голувко в українському питанні» (1932 № 3), «В річницю трагічної смерті» (1933 №18), «Війна чинників розкладу» (1933 № 27), «Черговий фальш ендеків» (1933 № 33), «Новий міраж» (1935 № 40), «Москва і гайдамащина ХХ-го століття» (1935 № 34) та інші.

«На тлі Грудка Ягеллонського» - це роздуми письменника над подіями, які сколихнули усю Польщу, які супроводжувалися револьверними пострілами і завершилися новими могилами з обох боків. Півтора року тому це було вбивство польського політика Т.Голувки, тепер це був напад на пошту, внаслідок якого загинуло кілька людей. Учасники нападу, якими були молоді українці, засуджені до смертної кари. Бончковський аналізує ситуацію досить детально – її витоки, сприйняття й оцінки з обох боків та наслідки. Він бачить глибше за інших і розуміє, що ці трагічні події стали віддзеркаленням суспільно-політичних реалій. Вони стали поштовхом для перегляду усталених поглядів і позицій. Письменник вказує на головну помилку польської сторони: «Цілі натовпи української молоді завдяки польській національній політиці залишилися усунуті за межі державного життя, не мають можливості для відповідної віддачі своєї життєвої енергії, виявилися заштовхнутими в гетто власного незадоволення і бунту проти існуючого стану справ – хто ж як не ми самі полегшили ворогові організувати ту молодь в послухне собі знаряддя...»³⁵. Розглядаючи різні відгуки в пресі, публіцист розуміє, що з українського і з польського боків сприйняття й оцінки подій не можуть бути однаковими. Для українців це прояв патріотизму, мужності і любові до батьківщини, готовність віддати у боротьбі за її свободу власне життя, протест проти ігнорування їх інтересів. Для поляків це злочин, прояв «гайдамащини» ХХ ст. У цілому ж вчинок не мав ніякої політичної вартості, не приніс жодної користі суспільству, мав лише негативні наслідки. Як і вбивство Т.Голувки, напад на пошту автор приписує УВО (Українській Військовій Організації), яку він називає «самовбивчою у своїй сліпоті». Бончковський наводить відгуки на подію українських політиків, які також засуджували терористичну акцію, що відбулася тоді, коли фактично розпочався процес стабілізації польсько-українського життя в II Речі Посполитій. У нього виникає підозра, що чиясь зла воля прагне не примирення, а постійно протистояння. Найбільшою жертвою у цьому процесі, на його думку, стало життя Т.Голувки, який належав до представників прометейського руху і був відомим у міжвоєнній Польщі як захисник інтересів українців.

Відгуком на закриття українських націоналістичних та комуністичних часописів на території Польщі була публікація під назвою «Війна чинників розкладу». У ній автор аналізує роль крайніх націоналістичної та комуністичної ідеології в житті української громади II Речі Посполитої. Він відзначає подібність методів, якими вони послуговуються, та певну взаємну толерантність при абсолютній протилежності ідеологій. Бончковський переконаний у шкідливості дій кожного політичного табору, які приносять тільки постійні жертви, тому закриття їх представницьких органів вважає правильним. Будучи прихильником національно-визвольних рухів, письменник був однозначним і категоричним противником крайніх екстремістських дій націоналістів, був противником ненависті, бездумного сліпого насильства.

В.Бончковський в ряді своїх публікацій («Виклад засад вирішення української проблеми в Польщі» - 1935, № 7 (94); «Польська ідея» - 1935, № 46 (133); «Проблема польськості на кресах» - 1936, № 144-145; «Справа українців у світлі актуальних проблем» - 1937, № 196 і 197 та ін.) викладає етапи подолання суперечностей, які виникли в польському суспільстві в зв'язку із українським питанням, вказує на загострення цих суперечностей у другій половині 30-х років під впливом зовнішніх чинників і назрівання «саморозв'язання», трагічного як для Польщі, так і для України. До статті «Виклад засад вирішення української проблеми в Польщі» автор навіть додає примітку, в якій зазначає безпосередні витоки ідей його тексту – ідеологія Ю.Пілсудського, праці А. Скварчинського, Т.Голувки, Л.Василевського та ін. Тут письменник розглядає реальну ситуацію в суспільстві та існуючі умови вирішення українського питання. Він прагне знайти способи розв'язання проблеми без заперечення, знищення чи ламання якихось існуючих реалій, а шляхом синтетичного чи еклектичного поєднання інтенцій протилежних сторін. Публіцист детально розглядає політичний, господарський, демографічний і культурно-освітній аспекти проблеми й приходить до висновку, який в цілому не був новим для його текстів на українську тематику: «Засада взяття на себе державою ролі головного джерела заспокоєння українських національних жадань із опертям на політичні інтереси, виокремлена з потоку нинішніх роздумів, стане єдиною можливою формою одночасного врахування вимог двох незнищених і непоборних чинників: політичної омніпотенції польської держави і українських національних прагнень. Таким чином зреалізується момент всеохопності держави, а також потреба українського культурного і господарського розвитку під егідою держави, яка буде очевидним доказом необмежених можливостей держави в інспіруванні всіх суспільних і масових проявів життя її громадян»³⁶. Текст викликав багато відгуків в українській пресі різного політичного спрямування. Підтвердженням цього стала відповідь редактора бюлетеня на ці відгуки у № 11 за той же рік під назвою «Перемога» про «Виклад засад вирішення української проблеми в Польщі». Він полемізує з українськими авторами, пояснює власну позицію. Найсуттєвішою з практичної точки зору є наскрізна ідея відповіді, в якій Бончковський вважає найтрагічнішим аспектом ситуації – протилежність стратегічних інтересів двох народів. Поляки ведуть політику «статики» – прагнення зберегти існуючий стан справ, усякий рух на політичній арені тягне зміни, яких поляки не прагнуть. Українцям вигідна політика динаміки – змін, бо це надія на втілення в життя незалежницьких прагнень. У цьому сенсі будь-який політичний союз є для них вигідним, якщо принесе очікувані результати. Письменник детально аналізує ситуацію і накреслює ті аспекти, через які можна поєднати такі протилежні на перший погляд національні інтереси.

До міркувань, що носили конкретний і прикладний характер, можна віднести цілу низку публікацій В.Бончковського у 1936 році. Це «За крок до головної зради», «Що загрожує польським інтересам на південному сході Речі Посполитої», «Проблема польської культури на кресах», «Кресове право прав» та ін. Тактика польської внутрішньої політики розглядалася крізь призму історичних змін та актуальних подій доби.

В останні два роки виходу бюлетеня публікації В.Бончковського набувають критичного, часом навіть категоричного змісту, хоча в засаді залишаються ідеологією прометейського руху. Письменник вказує на втрачені шанси, на зміни внутрішньої та зовнішньої ситуації, загострення стосунків через посилення терористичної діяльності ОУН та репресивних заходів влади. Частішають передчуття не тільки назріваючого військового протистояння у світі, а й масового польсько-українського протистояння, інспірованого третьою силою. Це статті «Українська справа в світлі актуальних питань», «На повороті», «Яким має бути польський націоналізм?», «Йдемо до нової хмельниччини» у 1937 році та «Проблема з проблем польських», «Війна чи мир», «Абетка польсько-української проблеми», «Актуалізація української справи» у 1938-му.

Концепція польсько-українських взаємин, представлена в публіцистиці В.Бончковського, заслуговує на окреме ґрунтовне дослідження. Статті аналітичного загальнотеоретичного характеру висвітлюють стратегічний аспект цієї концепції. Публіцист розглядає проблему з огляду на підвалини, підготовлені історичним минулим, та перспективи у світлі геополітичної ситуації міжвоєнної доби. Статті конкретного, прикладного характеру є викладом тактичного аспекту його концепції. У них йдеться про перебіг польсько-українського діалогу передовсім на політичному рівні, про дії представників із обох боків, про витoki й наслідки помилок. Завжди Бончковський пропонує власне бачення виходу із кожної проблемної ситуації і розв'язання проблеми в цілому. Ідейною підвалиною поглядів письменника є прометейські ідеї, які генетично виростають із ідеології Ю.Пілсудського та його однодумців. У публіцистиці представлений глибокий і проникливий погляд на стосунки двох великих сусідніх народів крізь призму їх історичної еволюції, специфіки національних менталітетів та перспективи їх державницьких інтересів. Це погляд досвідченого політолога, мислителя, який за перипетіями буденного і суб'єктивного бачив раціональне зерно майбутнього розвитку і вдосконалення.

Традиційним для його стилю є винесення ключової проблеми у назву публікації або її подання у вигляді прозорої і зрозумілої метафори. Зазвичай текст починається також із викладення головного питання, після чого послідовно і аргументовано автор доводить власні міркування до читача. Згідно законів логіки публіцист завжди завершує свій виступ висновком, де лаконічно й доступно підсумовує сказане. Часто він запрошує до полеміки й обміну думками читачів та колег журналістів. Його публікації зазвичай викликали резонанс у пресі, обговорення в суспільстві, часті дискусії. У кінці 1937 року за ініціативи В.Бончковського була започаткована анкета «Як вирішити польсько-українське питання?», на яку впродовж 1938 року відповіло дуже багато авторів, а в процесі оприлюднення їх відповідей відбувалося обговорення, яке в свою чергу перетворилося в палку полеміку. Письменник не боявся писати відкрито і прямо, називати речі своїми іменами, відкрито вказувати на помилки влади, залишаючись толерантним до всіх інакодумців. Саме його погляди, геополітична концепція, його редакційна політика і публіцистичний стиль великою мірою зумовили журналістський феномен часопису.

Примітки

¹ Біографічні дані письменника взяті зі статті: Cisek Janusz „Włodzimierz Bączkowski” . – Eurazja, 1997 nr.1. – S. 90-91.

² Bączkowski Włodzimierz „Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich”. – Niepodległość, 1986, t. XIX.

³ Див.: Chojnowski A. „Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939”, Wrocław 1979; Paruch W. Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowski (1926-1939). – Lublin, 1997; Stoczewska B. „Litwa, Białoruś, Ukraina w myśli politycznej Leona Wasilewskiego”. – Kraków, 1998; Kloczkowski J. „Jak rozwiązać spór polsko-ukraiński? Publicystyka Włodzimierza Bączkowskiego z lat trzydziestych” // „Narody i historia, praca zbiorowa pod redakcją Arkadego Rzegockiego”. – Kraków, 2000. – S. 207-238 та інші.

⁴ Giedroyc Jerzy „Autobiografia na cztery ręce”. – Warszawa, 1996 та ін.

⁵ Chojnowski Andrzej „Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939”, Wrocław 1979. – S. 193-233.

⁶ Bączkowski Włodzimierz „Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich”. – Niepodległość, 1986, t. XIX.

⁷ Bączkowski Włodzimierz „Nie jesteśmy ukrainofilami”. – „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, 1935, nr. 3.

⁸ Bączkowski Włodzimierz „U źródeł polskiej idei federacyjnej”. – Jerozolima, 1945. – S. 32.

⁹ Bączkowski Włodzimierz „Rosja wczoraj i dziś”. – Jerozolima, 1946. – S. 244.

¹⁰ Strona poświęcona Włodzimierzowi Bączkowskiemu. Opracowania dotyczące Włodzimierza Bączkowskiego / Benefis polityki federacyjnej – Rozmowa z Włodzimierzem Bączkowskim: Data publikacji 09-kwi-2005 // www.omp.org.pl

¹¹ Bączkowski W. Na marginesie prób tworzenia polskiej racji stanu w kwestji ukraińskiej // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1932, № 1. – S. 11-12.

¹² Там же, с. 12.

¹³ Там же, с. 13.

-
- ¹⁴ Bączkowski W. Rozważania teoretyczne na temat kwestji ukraińskiej i Polski współczesnej // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933, № 5. – S. 25.
- ¹⁵ Bączkowski W. Rozważania teoretyczne na temat kwestji ukraińskiej i Polski współczesnej // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933, № 6. – S. 27.
- ¹⁶ Там же, c. 28-29.
- ¹⁷ Bączkowski W. Element prowokacji w stosunkach Polsko-Ukraińskich // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933, № 7. – S. 4.
- ¹⁸ Bączkowski W. Niecelowe dyskusje // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933, № 10. – S. 1.
- ¹⁹ Bączkowski W. Pod znakiem przełomu // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933, № 11. – S. 1.
- ²⁰ Bączkowski W. Nacjonalizm // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933, № 14. S. 6.
- ²¹ Там же, c. 8.
- ²² Bączkowski W. Nacjonalizm // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933, № 15. - S. 4.
- ²³ Там же, c. 4-5.
- ²⁴ Stojan Jakób „Na marginesie „Nacjonalizmu”” // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933, № 18. - S. 6.
- ²⁵ Bączkowski W. Jeszcze o nacjonalizmie // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933, № 19. - S. 8.
- ²⁶ Bączkowski W. Szkodliwe majaczenie // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933, № 23. - S. 2.
- ²⁷ Bączkowski W. „Czy Zachód ?...” // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1934, № 20. - S. 1.
- ²⁸ Там же, c. 3.
- ²⁹ Там же, c. 8.
- ³⁰ Nie jesteśmy ukrainofilami. Polska myśl polityczna wobec Ukraińców i Ukrainy. Antologia tekstów. Pod redakcją P.Kowala, J.Ołdakowskiego, M.Zuchniak. – Wrocław, 2002. – 428 s.
- ³¹ Bączkowski W. Nie jesteśmy ukrainofilami // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1935, № 3. - S. 24.
- ³² Там же, c. 25.
- ³³ Bączkowski W. Myśli o nowej Polsce // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1933, № 21. - S. 1.
- ³⁴ Piłsudski J. Myśli // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1934, № 27. - S. 3.
- ³⁵ Bączkowski Wł. Na tle Gródka Jagiellońskiego // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1932/33, № 2. - S. 33-34.
- ³⁶ Bączkowski Wł. Zarys podstaw rozwiązania problemu ukraińskiego w Polsce // *Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – 1935, № 7. - S. 76.